

Acestea sînt informațiile pe care ni le aduc izvoarele diplomatice. În aceeași problemă monumentele epigrafice pot aduce și ele unele lămuriri¹. Acestea sînt puține și toate provin din timpul lui Ștefan cel Mare, care pun: inscripții la Rădăuți, Bistrița și Neamț, pe mormintele unora din predecesorii săi. Este de observat că data morții celui îngropat sub lespede nu este pusă decît la Ana, soția lui Alexandru cel Bun (m. 2 noiembrie 1418), la Anastasia, fiica lui Lațcu voievod (m. 26 martie 1420), și la Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun (m. 13 iulie 1447). La toate celelalte, care privesc perioada mai veche, lipsește orice indicație cronologică².

În fața acestor inscripții lipsite de elementul esențial, data, putem face totuși două observații. Cea dintîi privește posibilitățile de informare pe care le-a putut avea Ștefan cel Mare în momentul cînd a luat hotărîrea să eternizeze memoria predecesorilor. Aceste informații erau cu totul reduse. La curtea domnească și la mănăstirile respective atunci nu existau anale din care să reiasă mai mult. Această lipsă îl va fi determinat pe Ștefan cel Mare să pună să se alcătuiască cronica țării, dar ea nu privea decît *domnia lui însuși*, care era cunoscută și se putea nara cu certitudine.

Cea de-a doua observație este mult mai interesantă și concludentă. Ea privește pietrele de mormînt de la Rădăuți, care, prin ordinea pe care o au în biserică, ne dau o cheie, în măsura în care credem că Ștefan cel Mare a păstrat mormintelor ordinea lor preexistentă. Două din ele sînt așezate la peretele sudic și privesc pe Bogdan cel dintîi și pe urmașul său Lațcu, iar a treia are o inscripție stearsă⁴. Cinci sînt la peretele nordic și privesc pe Ștefan, care a bătut pe unguri la Ghindăoani, pe Roman, pe Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, pe alt Bogdan, fiul (?) lui Alexandru cel Bun. Toate acestea sînt în naos. Cele din pronaos privesc pe Anastasia, fiica lui Lațcu voievod, și pe Stana, mama lui Ștefăniță voievod, care i-a și pus-o. Ordinea în care sînt puse, așa cum am arătat-o aici, pornește de la altar, în consecință arată însăși ordinea îngropării celor morți. Ținînd seama de faptul că într-o biserică aceste locuri sînt rezervate ctitorilor și neamului respectiv, putem presupune că avem de-a face într-adevăr cu neamul lui Bogdan cel dintîi, pe care Ștefan cel Mare îl pune astfel în fruntea strămoșilor săi.

La Rădăuți, patru din inscripțiile puse de Ștefan cel Mare privesc pe patru voievozi, predecesori ai lui Alexandru cel Bun. Lipsesc deci doi dintre acești predecesori: Petru și Iuga. Despre Iuga cronica spune că l-a luat Mircea Voievod cu sine, iar alte informații arată că ar fi fost îngropat în altă parte. Despre Petru însă nu știm nimic. S-au emis ipoteze că a fost îngropat la Sf. Nicolae din Poiană, adică la Pobrata, după unii⁴, sau la Neamț, după alții⁵.

Ringala, în care caz cronicarul ar fi ținut să arate această legătură matrimonială polono-moldoveană. Așadar, doamna Ana la acea dată trăia. Mai mult încă. În două documente din 13 aprilie și 12 iulie 1415, danii către mănăstiri, Alexandru însuși vorbește numai de «sănătatea domniei-mele și a copiilor domniei-mele». Neamîntînd și de sănătatea doamnei, rezultă în mod precis că acum era văduv. Deci data din inscripție rămîne sub bănuială; ar trebui să fie 2 noiembrie 1414 (6922). Paleografe, deci și epigrafice, lapidul a putut confunda pe Γ cu Δ , scriind $\Gamma\Delta\text{C}\Sigma$, în loc de $\Sigma\Delta\text{C}\Sigma$, cum va fi fost în textul manuscris ce i se va fi dat.

¹ Cea mai bună ediție a inscripțiilor bucovinene rămîne cea dată de Kozak. Pentru cele din epoca lui Ștefan cel Mare se poate consulta *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 246—275, cu rezerve în ce privește traducerea textelor.

² Pentru claritate vezi spîtele de neam în tabelul nr. 2, Moldovenii.

³ S-a bănuit că mormîntul este fie al doamnei lui Bogdan, fie al doamnei lui Lațcu; cf. V. Brătulescu, *Piatra de mormînt a lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei», XXXVII, (1961), p. 673. Dacă acest mormînt era pe vremea lui Ștefan cel Mare, ne întrebăm de ce nu a pus lespede pe el, care ar fi rezistat la fel cu celelalte. Ori era al unei persoane care nu făcea parte din neamul domnesc? În tot cazul nu credem să fi fost al unei femei, căci nu e locul rezervat acestora. Locurile de aici, totuși, trebuie să fi fost ocupate, de vreme ce Ștefan I, la 1399, a fost îngropat la zidul din partea nordică a bisericii. Cercetări arheologice sub lespezi nu vor putea oare să ne aducă lămuriri suplimentare?

⁴ P. P. Pănaïtescu, *Din istoria luptei pentru independență*, p. 106—107, pune mare preț pe inscripția aflată la Pobrata, pe care Ștefan cel Mare ar fi pus-o pe mormîntul lui «Petru voievod fiul lui Ștefan voievod cel bătrîn». Împotriva acestei identificări există însă obiecții. Această inscripție a fost publicată mai întîi de N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 59—60, care n-a putut citi sigur decît $\Pi\epsilon\tau\rho\alpha\ \kappa\omicron\iota\sigma\mu\alpha\ \chi\eta\varsigma\ \epsilon\tau\alpha\rho\alpha\ \sigma\tau\epsilon\phi\alpha\eta\alpha\ \kappa\omicron\iota\sigma\mu\alpha\ \delta\alpha$ și a completat-o la început cu «Această piatră a făcut-o Ștefan voievod (cel Mare) lui Petru voievod fiul bătrînului Ștefan voievod», dar adăugînd imediat că e cel bătrîn s-ar potrivi mai bine cu Ștefan vodă biruitorul de la Hirlău. Cu această identificare după Iorga o reproduce și G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», XVIII, (1925), p. 239. Însă mai tîrziu, avînd la îndemînă o fotografie a inscripției, G. Balș, *Bisericile moldovenesti din veacul al XVI-lea* (Ibidem, XXI, 1928), p. 342, transcrie: «Această piatră a făcut-o (Ștefan voievod?) (cel Mare) lui Petru voievod». . . ., adică se îndoiește de lectura propusă. Balș (p. 343) reproduce și fotografia pietrii, dar din nefericire nu se poate citi decît parțial: nici numele Petru nu apare clar. În consecință, nu putem pune bază pe descrierile de pînă acum. În al doilea rînd se opune acestei identificări și termenul *starago* pentru Ștefan. Ștefan cel Mare întrebunțează acest apelativ pe piatra de la Rădăuți pusă pe mormîntul lui Ștefan biruitorul de la Ghindăoani (după Iorga Hirlău) și nu putea să facă aceeași identificare și pentru un Ștefan anterior acestuia. Avînd în vedere tehnica și ornamentica eventual ne putem gîndi și la Ștefan Rareș, care va fi pus o întîie piatră pe mormîntul tatălui său, căci cea cunoscută seamănă cu a doamnei Elena Rareș (cf. Balș, *Bisericile moldovenesti din veacul al XVI-lea*, p. 327) și este deci mai tîrzie. Dacă totuși credem că e pusă de Ștefan cel Mare atunci trebuie să ne gîndim, ca și Iorga, la un Petru din prima jumătate a secolului al XV-lea.

⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti*, II, p. 78. Referindu-ne la nota precedentă, ar fi fost loc atît pentru el, cît și pentru un altul, tot la Rădăuți, însă e puțin probabil să fi fost îngropat acolo.